

NAJTEŽI DANI

Pod topovskom vatrom @ Dvije smrti za spas pilota 9 Teške borbe na otoku ® Pogibija komandanta divizije @ Dramatično povlačenje

Na Korčuli se Trinaesta brigada našla (izuzev Prvog bataljona raspoređenog na Mljetu i Lastovu) brojnija, bolje naoružana i spremnija za borbu nego na Pelješcu.

U vrijeme kada su njemački štabovi grozničavo raspravljali o redosljedu zauzimanja jadranskih otoka, naši viši štabovi smatrali su, bez dvojbe, da se svi otoci mogu i treba da brane. (Poslije gorkih iskustava u borbama na Korčuli to stanovište je bilo čak toliko izmijenjeno da se dugo i uporno negirala nužnost i mogućnost obrane otoka Visa).

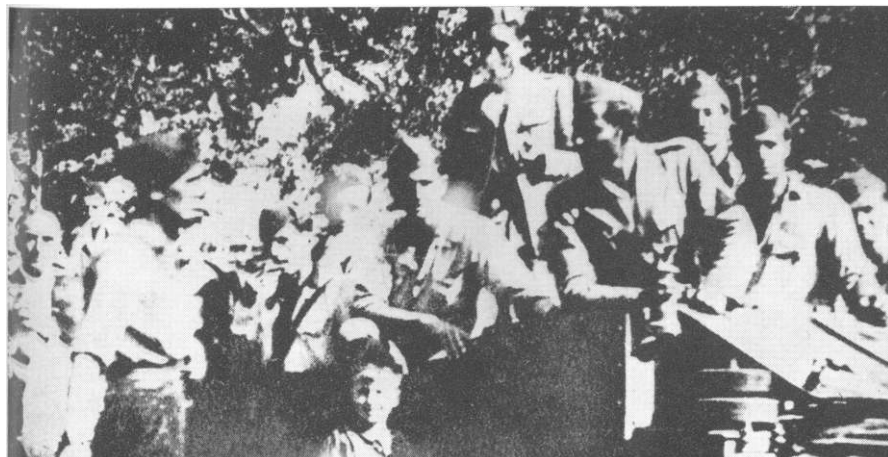
Početak prosinca na otok je stigla i Prva prekomorska brigada, a kako su se tu još nalazili Korčulanski partizanski odred, flotile i jedinice Petog pomorsko-obalskog sektora, za rukovođenje obranom Korčule formiran je Operativni štab, u koji su ušli komandanti i komesari spomenutih jedinica.

Premda su naše snage bile relativno brojne, one nisu bile dovoljno pripremljene, ni opremljene za protudesantnu obranu. Neprijatelj je imao potpunu prevlast na moru i u zraku; prepušteno mu je da nesmetano vrši koncentraciju desantnih snaga i sredstava, odabire mjesto i vrijeme iskrcavanja. Sa obližnjeg

Prilikom formiranja Trinaesta brigada brojila je šest bataljona. Šestom (lastovskom) bataljonu svečano je predata zastava, početkom oktobra 1943. godine

Na Korčuli su Talijanima zaplijenjena i dva tenka. Ovdje na tenku (u prvom planu) nalazi se Bogdan Pecotić koji je jedno vrijeme bio komandant Trinaeste brigade. Narodni heroj

Major Uroš Kukulj, komandant brigade, od kraja oktobra 1943. do sredine jula 1944. godine

Petar Kostić je u Brigadi od prvog dana pa do njenog rasformiranja. Nalazio se na dužnosti zamjenika komandanta brigade, zamjenika komandanta bataljona i komandanta bataljona

Pred zvjerstvima Nijemaca izbjeglo je sa Pelješca na Korčulu nekoliko tisuća ljudi. Slika prikazuje dio zbjega u Blatu, na Korčuli

Pelješca mogao je vrlo lako izviđati sjevernu obalu Korčule, ubacivati svoje izviđače i špijune. Nije bilo lako kontrolirati svaku tačku otoka, jer valja imati na umu da dužina razuđene obale Korčule iznosi oko 180 km.

Za nas je obrana otoka u to vrijeme bila nedovoljno poznati vid borbe. U unutrašnjosti otoka gotovo da i nije bilo jedinica u rezervi, jer se u Operativnom štabu smatralo da je desant najlakše tući na moru, ispred obale. Međutim, s plitkom obranom, kordonski raspoređenom, u uslovima slabe vidljivosti, to se nije moglo postići.

Jedinice su se iscrpljivale u stražarsko-osmatračkoj ulozi, ne pripremajući se dovoljno za dugotrajnu i žilavu obranu na samom otoku. U pojedine uvale pogodne za iskrcavanje postavljeno je nešto nagaznih mina, ali što se tiče izgradnje otpornih tačaka, vatrenog sistema, uvježbavanja ljudstva za noćnu borbu protiv desanta i oklopnih vozila, ili obučavanja u zaprečavanju i rušenju, gotovo ništa nije učinjeno u četrdeset dana koliko je proteklo dok se Nijemci nisu iskricali na otok.

Očito je da još nisu bili sazreli uslovi i taktika da se svaki otok najbolje brani aktivnim djejtvom — iznenadnim prepadima branilaca u borbeni poređak napadača na obližnjim otocima i kopnu, kao što je upravo Dvadeset šesta divizija dokazala nekoliko mjeseci kasnije u obrani otoka Visa, napadajući Nijemce na Hvaru, Korčuli, Mljetu, Braču i Šolti.

Akcija na otok Šipan, koja je izvedena 12. decembra, bila je jedina ofenzivna radnja poslije povlačenja s Pelješca.

Svakodnevnj artiljerijskoj vatri, s jedva dvatri kilometra udaljenog Pelješca, koju su često dopunjavali napadi aviona, bila su izložena gotovo sva mjesta i uvale na Korčuli. Jedinice na položajima, na obalnom rubu, danima su čučale u zaklonima, pa je to

kasnije u jeku borbe imalo ne mali utjecaj na fizičku kondiciju ljudstva. Među prvim žrtvama tih svakodnevnih kanonada bio je Talijan Mikeli, koji se hrabro ponio u borbama na Pelješcu. Ali gubitak dvojice boraca koji su žrtvovali svoje živote da bi spasili savezničkog pilota tužno je odjeknuo i izvan Drugog bataljona.

Poslijepodne, 2. decembra, vraćalo se nekoliko savezničkih lovaca preko Pelješca u pravcu Italije. Svima koji su okrenuli pogled u nebo iznad Orebića bilo je jasno da s jednim avionom nije sve u redu. Odmah potom otvorio se padobran, a avion se srušio.

Vjetar je nosio padobranca tačno prema sredini Pelješkog kanala. Partizani s položaja istočno od grada Korčule, kao i Nijemci oko Orebića na Pelješcu, lijepo su mogli vidjeti da je pilot pao u more i doplivao do pustog otočića Majšana, udaljenog od Orebića oko jednu, a od Korčule oko dvije morske milje. I jednima i drugima, iako iz suprotnih motiva, bilo je stalo da prvi stignu do pilota.

Nijemci su otvorili artiljerijsku vatru na otočić i najbližu luku Lumbardu, jer su mogli vidjeti da naši pripremaju motornu barkasu.

Zamjenik komandanta Drugog bataljona, Petar Kostić, uskočio je u barkasu i povikao borcima u zaklonu:

— Dva dobrovoljca, sa mnom!

Prvi su stigli Rado Tulić i Jozo Šeparović.

Krenulo se. Koristeći se maskom otoka Badije, otočića Planjaka i Vrnika, barkasa je uspješno izbjegavala njemačke granate. Protivnički čamac iz Orebića izgleda još nije bio spreman.

Kad su naši došli na otočić Majšan — od pilota ni traga. Uzalud su ga pozivali. Ne znajući da li po njega dolaze Nijemci ili partizani — pilot se, s pištoljem u ruci, sakrio u žbunje. Tek kad je vidio petokrake, znao je da je imao sreću.

Povratak, na žalost, nije bio sretan za spasioce.

Kad je barkasa stigla u Lumbardu jedna granata je pala baš na samu rivu, uz barkasu. Borac Jozo Separović iz Vela Luke ostao je na mjestu mrtav, a smrtno ranjenom borcu Radi Tuliću iz Blata nije se moglo pomoći u brigadnoj bolnici. Žalost je bila tim bolnija što je svatko znao da su Tulićeva dva starija brata poginula kao partizani i da su stari roditelji sada ostali i bez posljednjeg sina.

Politički komesar Drugog bataljona i jedan borac koji su sačekali barkasu bili su lakše ranjeni. Pilot britanskog aviona, poručnik Frenk Luis, inače Amerikanac, Petar Kostić i motorista barkase prošli su bez ikakvih ozljeda. Kad je saveznički pilot sa suzama u očima odao počast palom partizanu, naši borci su osjetili da je njegovu tuga iskrena.

Tačno mjesec dana poslije napuštanja Pelješca Trinaesta je uputila izvještaj štabu divizije o svom brojnom stanju i naoružanju. Prema tom izvještaju brigada je imala 1.057 boraca i starješina, 941 pušku, 16 teških mitraljeza, 36 puškomitraljeza, 5 protivtenkovskih pušaka, 4 teška i 2 laka minobacača i 2 protukolska topa. Na žalost, dio ljudstva i ovog oružja nije uspio da se iskaže u borbama na otoku, niti da se povuče ispred njemačkog nadiranja koje je uslijedilo desetak dana kasnije.

Nijemci su više od mjesec dana pripremali iskrcavanje na Korčulu. Za tu operaciju, nazvanu Herbstgewitter II (Jesenja oluja II), oni su angažirali 750. lovački puk 118. lovačke divizije, grupu obalskih lovaca, artiljerijski divizion i četu tenkova, uz podršku flote i zrakoplovstva.

O tim pripremama naša izviđačko-obavještajna služba nije baš mnogo znala, odnosno nije vjerovala da su u završnoj fazi, jer polazne luke za desant nisu bile na južnoj obali Pelješca, kao što se pretpostavljalo, već oko ušća Neretve i Malostonskog kanala.

U noći 21/22. decembra, nekoliko sati prije iskrcavanja Nijemaca, izvršena je smjena jedinica Trinaeste brigade snagama Prekomorske brigade, budući da je za narednu noć bio, po direktivi štaba Dvadeset šeste divizije, planiran povratak triju bataljona Trinaeste brigade na Pelješac.

Baš te noći neprijatelj je krenuo u desant.

U 4 sata ujutro, 22. decembra, osuta je snažna artiljerijska vatra po desantnoj osnovici. Pod zaštitom triju torpednih čamaca i šest artiljerijskih dvotrupnih peniša stigli su na iskrene tačke dva desantna bataljona u 30 jurišnih čamaca i dva motorna jedrenjaka u uvalu Samograd, zapadno od luke Račišće, selo Kneže i uvalu Banju, zapadno od grada Korčule. Četvrti bataljon, koji su već bili smijenili Prekomorci radi predstojeće akcije na Pelješcu, još se nije bio prikupio za pokret — čekao je svanuće. Jedna četa ovog bataljona iznenađena u Račišću, na spavanju, morala se spasavati iskakanjem kroz prozore. Tu i tamo jedinice ovog bataljona pokušale su pružiti otpor, ali sve je to bilo neorganizirano, pa je ubrzo bataljon bio raspršen.

Nijemci su se iskricali, bez većeg otpora, u uvali Samograd u blizini luke Račišće. Ne videći ciljeve u mraku, branioci su nasumce otvarali vatru po obalnom rubu. Za artiljerce s njemačkih ratnih brodova svaki rafal ispaljen s kopna bio je pouzdan orijentir, koji bi zasipali topovskom vatrom dok ga ne bi ušutkali. U Banji su naišli na nešto ozbiljniji otpor jedne čete Prvog bataljona, upućene iz brigadne rezerve, iz obližnjeg sela Žrnova.

Komandant brigade Uroš Kukolj osobno je poveo u borbu tu jedinu četu iz rezerve.

Komesar brigade Marinko Borić krenuo je da prikupi Drugi bataljon, razvučen od grada Korčule do istočnog rta otoka i na obližnjim otočićima u Pelješkom kanalu.

Kad je Nijemce prikovao uz obalni rub u Banji, Uroš je odmah krenuo jednim kamiončićem do Trećeg bataljona, predviđajući da će se taj bataljon naći na pravcu glavnog udara Nijemaca. Cesta do Pupnata, gdje se nalazio Treći bataljon — prikupljen radi predstojeće akcije na Pelješcu — već je bila pod njemačkom vatrom.

Još prije nego što se razdanilo, neprijatelj je uspio da se probije kroz plitku obranu i nebranjene prostore i da zauzme sve visove iznad mora, od Samograda do Banje, uključivši i luke Račišće i Kneže. Branioci Banje izdržali su do 11 sati, ali četi, kojoj je poginuo komandir Ante Gančević, pojačanje nije stiglo i ona se povukla.

Tokom jutra Nijemcima su stizala pojačanja sa Pelješca. Iz Banje su Nijemci usmjerili prodor prema gradu Korčuli, uputivši istovremeno i nekoliko jurišnih čamaca da iskrcaju desantnu četvu u gradsku luku.

Treća četa Drugog bataljona, koja je branila grad, odbila je ovaj napad. Mitraljesko gnijezdo, smješteno u zvoniku samostana sv. Nikola, na samoj obali, bilo je najzaslužnije što je ovaj njemački napad propao. Pod neposrednim rukovodstvom zamjenika komesara čete Nikole Tomasovića mitraljesci su preciznom vatom natjerali jurišne čamce da odustanu od iskrcavanja, nanoseći im teške gubitke. Tek predvečer, kada se četa po naređenju povukla iz grada, Nijemci su ušli u drevnu Korčulu.

Zauzimanjem dvije važne luke — Korčule i Račišća — neprijatelj je osigurao neprekidno snabdijevanje i pritjecanje pojačanja.

Obalska artiljerija pomorskog sektora, koja se nalazila na istočnom dijelu otoka, ostala je u mrtvom uglu — teški topovi-haubice od 105 mm nisu opalili ni dio svog borbenog kompleta, a kako se bez kamiona

ili vučne stoke nisu mogli izvući s položaja tu su i uništeni.

Na istočnom dijelu otoka ostali su odsječeni dijelovi raspršenog Četvrtog i Drugi bataljon, te jedna četa Prvog bataljona.

Štab brigade uputio je Treći bataljon, koji je bio u selu Pupnatu, prema Knežama i Račišću da zaustavi napredovanje Nijemaca.

Kad je komandant bataljona, poručnik Petar Pilipović, saopćio postrojenom ljudstvu zadatak, bilo je još mračno, kišovito jutro, pritisnuto niskim, gustim oblacima. Uskim puteljcima, koji su vodili između suhozidina vinograda i maslinika, krenuo je bataljon u tri kolone. Kiša je postala sve neugodnija, a put sve nepregledniji. Na puteljku prema Oblom brdu Treću četvu ovog bataljona sačekali su Nijemci u zasjedi.

Kad je čelo čete, koja je zadihano žurila ispred glavnine, stiglo desetak metara od zasjede, začuo se prodoran glas komandira Nikole Bursača:

— Drugovi... švapska zasjeda... lezi!

Pritisnuvši obarač automata, onako s prsiju, zatečeni komandir bio je i suviše velika i privlačna meta da bi ga mogao mimoći njemački metak. Tu su, istog trenutka, pali i borci Grbin, Likijon, Bolija... a desetak ih je ranjeno. Hrabri komandir Nikica, kako su ga svi zvali, pao je daleko od svog rodnog sela Budelja, možda i ne znajući da je za svega mjesec i po dana boravka među borcima iz južne Dalmacije uspio osvojiti njihova srca primjerom, pravičnosti i velikim drugarstvom.

U jednom od juriša teško je ranjen i komesar Trećeg bataljona Ivan Milat Čule. Metak ga je pogodio u prsa. Zamjenik komandanta brigade Bogdan Pecotić, koji se, također, našao u prvim borbenim linijama, iznio je pod vatrom ranjenog komesara, do bataljonskog previjališta.

Pod neprekidnim udarima artiljerije, minobacača i avijacije jedinice Trinaeste brigade već su u prvom danu pretrpjele velike gubitke, naročito u komandnom kadru. Na čelu svojih jedinica pali su zamjenik komandanta bataljona Ivan Matić, komandiri četa Ante Gančević, Nikola Bursač, Šime Blajić, politkomesari četa Ivan Sardelić Kraljević i Petar Milat Panža, politički delegat Mato Rusković... Bilo je podosta i drugih ranjenih rukovodilaca i boraca.

Pred noć su Nijemci stigli nadomak ključne tačke na središtu otoka — tj. nadomak sela Pupnat. Tada je naređeno da se Drugi i dijelovi Četvrtog bataljona probiju prema zapadnom dijelu otoka. Brigadno previjalište i druge pozadinske ustanove već su se u toku dana povukle prema selu Čari. Proboj je tekao nedovoljno organizirano i uporno.

Svaka jedinica probijala se svojom marš-rutom. Kretanje kroz gustu makiju, noću po kiši, teklo je vrlo sporo. To je bilo naporno provlačenje bespućem. Ljudi su padali, zadobivali rane i ogrebotine na oštrom kamenju i šikari. Veza se gubila, bilo je lutanja, zaostajanja, gubljenja oružja. Jedinice su se osipale, pa ostaci Četvrtog bataljona nisu ni do svanuća izišli iz obruča. Ispresjecani vodovi i desetine, savladani umorom, ostali su pritajeni u makiji da sačekaju narednu noć da bi se prebacili na zapadni dio otoka. Većem broju boraca to nije uspjelo, ali samo pojedinci su pali u njemačko ropstvo, dok su se mnogi sakrili u svojim selima, ili preobukli u civilnu odjeću.

Drugi bataljon koji je još prve noći izabrao put najbliži moru uspio se izvući iz obruča kao cjelina, uz neznatni broj zaostalih boraca. Desetari su, pri tome, bili najzaslužniji, jer su držali svoje desetine u rukama, vraćali se, i ako je trebalo, na svojim leđima prenosili onemoćale borce preko najtežih dijelova puta.

Treći bataljon i jedan bataljon Prekomorske brigade pokušali su olakšati ovaj proboj napadom na protivničke položaje iznad sela Pupnata. Napad nije urodio plodom, jer su Nijemci zaposjeli dominantne tačke dovoljno jakim snagama. Zbog toga je štab brigade odustao od daljnjih protunapada, pokušavajući da što više ojača liniju obrane, kako bi prihvatio jedinice koje se uspiju izvući iz obruča.

Tek što je ova linija obrane, zapadno od Pupnata, bila zaposjednuta, već je svanjivalo. Ali danu se nikako nije dalo da se probije kroz crne oblake i gustu maglu. Ta meteorološka pojava, vrlo rijetka u ovom kraju, bila je dodatni neprijatelj pasivnoj obrani, jer je ona sada postala i slijepa.

Magla i gusta šuma pomogli su Nijemcima da se neopaženo privuku sve do samog vrha ključnog položaja Klupci. Bio je to kritičan trenutak za našu obranu. Treći bataljon je, ipak, smogao snage da ih odbaci prema podnožju. Kako se u toku dana magla uopće nije razišla, bataljoni su izgubili vezu na svojim krilima, a to isto se dogodilo i na spoju Prekomorske i Trinaeste brigade, što su Nijemci, naravno, znali iskoristiti.

Treći bataljon i tek iz obruča izvučeni Drugi bataljon odolijevali su sve do kasnog poslijepodneva napadima neprijatelja. U jednom protunapadu čak su odbacili Nijemce iza pupnatskog groblja. Obrana se poslije toga, unatoč svemu, počela stabilizirati.

Pokušaj Nijemaca da se oko dva sata poslije podne iskrcaju ovim batalionima iza leđa, u luci Prigradica, odbijen je žestokom vatrom. Njemački desantni brodovi su se povukli, a juriši na kopnu su splasnuli. Ali Nijemci su, po svojoj prilici, tražili predaht. Na položajima naših bataljona čuli su se njihovi glasovi. Ponekad bi iznad makije, na udaljenosti od sto metara zasvjatlucalo mokar šljem.

Borci su dovlačili teško kamenje ispred sebe da nadomjeste zaklon. Ciro Gavranić nije požalio što se svojevremeno nije htio odvojiti od svoje lovačke puške kratke cijevi. S ovako bliskog odstojanja njegova je puška djelovala kao karteča po njemačkom stroju. Snažni velalučki ribar Bačić izbacivao je na Nijemce ručne bombe kao iz katapulte, na daljinu od 50 metara.

Neprijatelj je odjednom postao pasivan. Predah je dobro došao. Svatko je pomislio na vodu i hranu, koju nisu vidjeli već drugi dan. Unatoč kiši, žed ih je morila. Neki su sisali okrajak mokre titovke, a drugi su kašikama lovili vodu po udubinama na stijenama. Dotur hrane i vode u tom košmaru potpuno je zakažao, pa gladnim borcima nije preostalo ništa drugo do divljih plodova planike.

— Tenkovi! — začuo se panični glas.

— Kakvi tenkovi? Za takve glasine se gubi glava! — odbrusi komandir Prve čete.

Ali tenkovi su se zaista pojavili. Njihova pojava djelovala je kao grom iz vedra neba. Nasta panika, jer tenkovima se pridavalo i ono što oni nisu bili u stanju da urade. To je bilo iznenađenje i za štab brigade, koji nije računao da će na jedva prohodnom otoku, s jednom uskom seoskom cestom, doći do upotrebe tenkova, pa nije ni planirao rušenje i zaprečavanje te jedine otočke komunikacije.

Četa komandira Dure Mrđe, upućena da zaustavi tenkove, bila je nemoćna. Četi je bilo naređeno da prekopa ili poruši cestu. Nemajući ni alata, ni eksploziva, već samo gole ruke, borci su nabacili nešto kamenja na cestu, koje su tenkovi kao od šale pregazili.

Uz tenkove je došlo još jedno iznenađenje: borba iza leđa, u pozadini, kod Male Dubove. Pod zaštitom magle Nijemci su, nasumce, prodrli na spoju brigada u našu pozadinu. Šest tenkova su, do predvečer, stigli

ispred sela Smokvice, unoseći pometnju u našu obranu.

S krova jedne poljske kućice, u blizini sela Smokvice, komandant Uroš i njegov zamjenik Bogdan pratili su razvoj događaja i upravljali borbom. Na pojavu tenkova, posada protukolca pokušala je da izvuče top na cestu i da se što dalje povuče. To su vidjeli i jedan i drugi pa poručio, prijeteći, artiljercima da vrate top natrag na položaj. I oni ih poslušaju. Ali, kad se buka tenkovskih motora sasvim približila tobdžije nisu izdržale. Pograbio zatvarače i napusti položaj. Komandantu i njegovom zamjeniku ništa ne preosta nego da siđu sa svoje osmatračnice.

— Stoj vojsko! Natrag na položaj! Gdje vam je komandir — pitao je komandant.

— Poginuo...

— Idemo svi na top, odmah... Trkom!

Posadi protukolca, uz komandanta brigade i njegovog zamjenika vratio se moral. S oko šest stotina metara otvorena je vatra na tenkove. Čim su tenkovi osjetili vatru protukolca, odmah su se povukli.

Uz topdžije je ostao zamjenik Bogdan Pecotić. Nešto kasnije njemačka pješadija opasno je nasrнула na posadu protukolca. Jedan rafal ubio je nišandžiju, a Pecotića ranio na tri mjesta. Poginuli nišandžija, ranjeni zamjenik komandanta brigade i protukolac izvučeni su sa ugroženog položaja.

U zoru, 24. decembra, u pomoć braniocima Korčule, koji su se održali na liniji, nedaleko od sela Smokvice, stigla su s otoka Hvara dva bataljona Prve dalmatinske udarne brigade. S njima je na bojište stigao i komandant Dvadeset šeste divizije Nikola Martinović, da bi osobno rukovodio borbom. Premda su bili ošamućeni morskou bolešću, jer je na moru vladalo nevolje, bataljoni Prve dalmatinske odmah su pohitali na položaje i stupili u borbu.

Ponovila se slika s Pelješca. Nijemci su osjetili da imaju posla sa iskusnom, hrabrom i bolje naoružanom jedinicom. Predvođeni svojim komandantom brigade Bogdanom Stuparom ovi su bataljoni zaustavili Nijemce i za dva sata borbe odbacili ih prema selu Čari. Neprijatelj je u tom žestokom okršaju imao 20 mrtvih i 5 zarobljenih vojnika i podoficira.

Tokom poslijepodneva, unatoč žestokoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri i povremenim napadima avijacije, i Trinaesta je brigada preuzela inicijativu. Po odluci komandanta divizije izvršene su i sve pripreme za noćni napad u svrhu odbacivanja napadača prema istočnom dijelu otoka.

Netom što je o tome obavješteno ljudstvo, situacija se iznenadno pogoršala. Sedam njemačkih desantnih brodova, praćeni povremenim naletima vlastite avijacije, plovilo je uz južnu stranu otoka, na svega dvije milje udaljenosti od obale, birajući, tako reći, u koju će uvalu pristati.

Naših brodova niotkud. A saveznici su, od početka borbi na Korčuli odbili da pruže pomoć bombardiranjem njemačkih položaja i brodova, zbog »nevremena« koje njemačkoj avijaciji i mornarici nije smetalo.

Njemački brodovi pokušali su iskrcati desant u uvalu Brna, gdje ih je dočekala mitraljeska vatra jedne čete Drugog bataljona Trinaeste brigade. Desantlije su umakle iz uvale, produžujući vožnju dalje, prema zapadnom dijelu otoka. Naša obrana uputila je kamion s tridesetak boraca i jednim protukulcem prema Veloj Luci, pretpostavljajući da će Nijemci tu, pokušati da se iskrcaju. Međutim, oni su se iskrcali u uvalu Karbuni, gdje se nalazio jedan vod Prekomorca. Više nije bilo vremena, a ni snaga, da se to spriječi.

Nad obranom otoka nadvila se smrtna opasnost.

Istog poslijepodneva zbio se još jedan tragičan događaj. Obilazeći front, komandant Dvadeset šeste divizije Niko Martinović izabrao je glavicu, na kojoj se nalazilo seosko groblje, za svoju osmatračnicu. Na oko dvije stotine metara bliže frontu nalazila se osmatračnica komandanta Trinaeste brigade, a koju stotinu metara dalje i protivnički položaji. Nijemci su vjerovatno opazili grupu visokih starješina na smokvičkom groblju, pa su po takvom markantnom objektu osuli artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Od te vatre ranjeno je 19 starješina i boraca — mnogi i smrtno — a među njima i sam komandant divizije.

Kurir Ante Jurišić, iako i sam lakše ranjen, potrčao je da potraži pomoć.

— Drugovi, bez panike. Sve će biti u redu. Ko može neka pomogne drugima. Ne dozvolite da oružje umukne! — smirivao je ranjene starješine i borce Niko Martinović.

Prošlo je poprilično vremena dok su bolničarke Pavica Kazimir i Ruža Telenta pružile pomoć komandantu divizije. U stvari, on im je naredio da prvo previju teško ranjenog političkog komesara Petog pomorsko-obalskog sektora Ratu Duževića (koji je kasnije ipak podlegao ranama), a zatim ostale. Za sebe je tvrdio da je samo lakše ranjen u noge. Bolničarke, razumije se, nisu mogle znati, prije nego što su vidjele ranu, da je Martinoviću presječena arterija iznad koljena u obje noge i da je čekajući prvu pomoć već gotovo iskrvario.

Kad je došao na red i kad su bolničarke zatražile da se hitno uputi po liječnika iz brigadne bolnice u selu Blato, komandant divizije se usprotivio, govoreći da liječnik sigurno ima važnijeg posla. Tek na putu za Blato, on je konačno stručno previjen.

Ranjavanje komandanta divizije teško je odjeknulo u štabovima na Korčuli. U Brigadnoj bolnici liječnici su ocjenili da stanje ranjenika nije tako kri-

tično, pa su odlučili da ga prebace u divizijsku bolnicu, u grad Hvar.

Dok je na nosilima čekao kamion koji će ga prebaciti do luke Prigradice i brod za Hvar, teško ranjeni Martinović je tihim glasom zahtijevao da ga izvještavaju o svakoj procjeni situacije na bojištu.

Kad je napokon, poslije sedam-osam sati od trenutka ranjavanja, stigao u divizijsku bolnicu njemu se više nije moglo pomoći;

Za smrt komandanta Dvadeset šeste divizije ubrzo se pročulo. Tada se saznalo da je Niko Martinović iz Bajica, kod Cetinja, i eia je poginuo u 28 godini života. Martinović je kao aktivni oficir (završio je Vojnu akademiju 1939. godine) u NOV ubrzo postao komandir čete i komandant bataljona. Na položaj komandanta divizije došao je s dužnosti komandanta Četvrte crnogorske proletherske brigade.

Da je više vodio račune* o sebi, taj susret sa smrću vjerovatno bi izbjegao, ali zar bi to doličilo junaku? Nikola Martinović proglašen je narodnim herojem 1952. godine.

Sutradan, 26. decembra, posmrtni ostaci Nikole Martinovića izloženi su u Omladinskom domu u gradu Hvaru. Oficiri štaba divizije, njegovi ratni drugovi, držali su mu posljednju stražu.

Pred sumrak krenula je gradom pogrebna povorka u kojoj su se našle i iTnoge majke i žene Hvara. Na izlasku iz grada izvršene su sve pogrebne počasti. Zbog opravdane bojazni da bi neprijatelj mogao oskrnaviti posmrtnu ostatke visokog partizanskog rukovodioca, lijes je po noći kamionom prevezen na jedno mjesto prema selu Brusju, gdje je tajno sahranjen.

Još dok je bio na Korčuli, ranjeni komandant divizije bio je izvješten o iskrcavanju Nijemaca u Karbune. On se složio s prijedlogom svog štaba i predstavnika Oblasnog komiteta Partije za Dalmaciju da se Korčula napusti još iste noći, 24. decembra.

Stab Trinaeste je pred mrak dobio depešu o napuštanju Korčule i mjesto gdje treba da ukrca jedinice u transportne brodove. Kuriri su upućeni u bataljone i čete, s naređenjem o povlačenju. Ali neki od njih nisu obavili svoj zadatak, tako da neke čete i istureni dijelovi nisu ni stigli u rejon evakuacije. Zahvaćene psihozom da su zaboravljene i ostavljene da se same snalaze, one su se osipale. Bilo je i takvih boraca, čak i komandira i komesara, kojima se nije dalo da odu iz rodnog kraja. Istini za volju, oni su kasnije nastavili borbu na Korčuli, Pelješcu i Mljetu, u sastavu partizanskih odreda, a samo je mali broj pao Nijemcima u ruke ili napustio borbu. Ipak svi koji su na svoju ruku ostali na otoku Korčuli, čak i oni koji se zaista nisu mogli povući, smatrani su dugo vremena u brigadi dezterterima.

Bili su to dramatični časovi. Glasine o iskrcavanju i pojavi Nijemaca i tamo gdje ih zaista i nije bilo, tisuće izbjeglica s Pelješca i zapadnog dijela otoka Korčule, masa vojske u Vela Luci, u kojoj je spaljivan materijal da ne bi neprijatelju pao u ruke, noć, nevrjeme, nedovoljan broj brodova — sve je to stvaralo pometnju u kojoj je teško bilo snaći se.

Za Trinaestu brigadu određeno je da se evakuira iz uvale Bristve. Sve jedinice nisu tamo stigle, nego su neke čekale u Prigradici, a druge u Vela Luci. Najveći broj, oko 500 boraca, ipak je stigao u Bristvu.

Načelnik štaba Stanko Bašlin, koji je ranije upućen da prihvati brodove, raportirao je komandantu Urošu što se u međuvremenu dogodilo. Kad je transportni brod stigao nadomak uvale, jedan je borac u zao čas zalutao u minsko polje. Povezane mine eksplodirale su jedna za drugom, uz jak bljesak. Mornari su, vjerovatno, pomislili da to Nijemci gađaju topovima njihov brod. Opterećeni neizvjesnošću i strahom oni su okrenuli pramac natrag prema Hvaru.

Što sad? Radio-veza sa štabom divizije prekinuta je, a brodova nema. Neizvjesnost da li će više i jedan brod uploviti u Bristvu natjerala je Uroša Kukulja da sjedne u mali čamac i da se bez mnogo razmišljanja o mogućim posljedicama uputi u susjedne uvale, pa i do Vela Luke, u potrazi za transportnim brodovima.

Ta odluka nije mnogo obećavala, jer do Vela Luke, koja je duboko uvučena u zaliv, trebalo bi i najboljim veslačima četiri sata puta. Srećom, nakon pola sata veslanja, čamčić je zaustavila straža iz Prekomorske jedinice. Da Uroš Kukulj nije imao kod sebe diplomu o završenoj Oficirskoj školi Vrhovnog štaba i legitimaciju, tko zna kako bi se bio proveo. Dok je trajala prepirka između njega i komandira ove jedinice, naišao je oveći motorni jedrenjak. Straža je uspjela dovikom i pucnjem da ga zaustavi. Kukulj je osjetio ogromno olakšanje kad je komandant jedrenjaka, inače upućenog u Prigradicu po zbjeg, pristao da s njim i čamčićem u teglju, skrene u Bristvu.

Ukrcavanje je brzo teklo. Ali ne i bez gužve, jer je bilo očigledno da jedrenjak ne može sve da ukrca. U toj gužvi nije se vodilo računa ni o teškim minobacačima, a kamoli o hrani, opremi, municiji... Zaštitnica brigade — Treća četa Drugog bataljona, sa zamjenikom komandanta Petrom Kostićem, nije stigla, a nije ni mogla da se ukrca. Četi je ostala nada da će do svanuća stići neki brod da je evakuira.

— Drugovi, dok smo na okupu predstavljamo neku snagu — čuo se odlučan glas Petra Kostića. — Ako se i ne budemo mogli izvući preko mora, ostat ćemo na otoku da se borimo kao partizanski odred, u tome imam bar iskustva — hrabrio je Kostić ovu četu.

Kad se nakon dugog iščekivanja, u samu zoru, čuo zvuk motora i jedan brod već bio nadomak obale, ponovio se isti slučaj. Jedan borac iz neke druge jedinice, koji se dotad krio, upao je u minsko polje.

Pokušaj da se mornari dozovu mitraljeskim rafalom ispaljenim u zrak, pa iznad jarbola broda, još više ih je uplašio i udaljio. U tami se ubrzo izgubio zvuk broskog motora.

Sad, zaista, ova četa nije imala što čekati. Petar Kostić odlučio je da u Bristvi ne sačeka jutro i Nijemce, nego da se pomakne u neku drugu, šumovitiju uvalu. U napuštenim ribarskim magazinima pronađena su neka vesla i jedra, pa su pokrenuti ribarski čamci na vesla, jer se i dalje smatralo da će se lakše i brže prebaciti do obližnjih uvala morskim nego kopnenim putem. Ali kad se četa već nabila u leute i čamce, što ne bi pokušala da se prebaci do otoka Šćedra u Korčulanskom kanalu? Ili čak do Hvara? To se i uradilo. Unatoč opasnosti od aviona i uzburkanog mora, čitava se zaštitnica uspjela vratiti u sastav brigade. Istim putem krenule su i pojedine grupe boraca i starješina iz Priigradice, Babine i Vela Luke.

Pojedinci su pristizali na otok Vis sve do 20. januara transprotnim i naoružanim brodovima Mornarice NOVJ, kada je zbog nevremena prekinuto spašavanje grupa boraca i naroda s otoka Korčule. Unatoč njemačkoj prisutnosti u naseljenim mjestima, evakuacija iz pojedinih uvala koje su ostale nedostupne neprijatelju tekla je veoma uspješno.

Rezultati borbe na otoku Korčuli bili su za nas porazni. Prema izvještaju štaba Dvadeset šeste divizije, od 6. januara 1944. godine, upućenom štabu Osmog korpusa o borbama na Korčuli, iznesen je podatak da je iz sastava Trinaeste južnodalmatinske brigade evakuirano svega 525 ljudi, od kojih su 90 bili ranjeni (ne računajući u taj broj dvije čete iz Prvog bataljona, koje su se povukle s Mljeta i Lastova). Oko trideset je poginulo, a tridesetak je zarobljeno. Oko 300 onih koji su ostali na otoku bilo je izgubljeno za brigadu, ali ne i za borbu. Gubici u oružju, prema

istom izvještaju, bili su, također, osjetno veliki. Spašen je svega 1 protukolac, 1 teški i dva laka minobacača, 2 protutenkovke puške, 7 teških mitraljeza i 31 puškomitraljez, kao i gotovo čitavo lično naoružanje boraca.

Premda poraz na Korčuli i nije u gubitku ljudstva bio toliko težak kao što je u prvi mah izgledalo, jer je relativno mali broj boraca poginuo ili pao u ropstvo, a najveći broj onih koji se nisu evakuirali nastavio je odmah ili nešto kasnije da se bori u sastavu partizanskih odreda — gubitak ovog otoka teško je pao svima, jer je to bio, i ostao, najveći neuspjeh naših jedinica na tlu Dalmacije.

Snage Trinaeste brigade povučene su s Mljeta i Lastova na Vis, pa su Nijemci zauzeli Mljet bez borbe 31. XII 1943. godine. Lastovo se, međutim, nisu usudili napasti, pa je otok ostao slobodan.

O uzrocima neuspješne obrane otoka i evakuacije dao je svoju ocjenu čak i Vrhovni štab. U toj ocjeni oštro su kritizirane slabosti u komandovanju, oslanjanje na savezničku pomoć, pogrešan sistem obrane, koja je i pored izričitih naređenja da se izbjegava kordonski raspored upravo tako i bila organizirana. Višim štabovima upućeno je i niz drugih zamjerki i pismenih ukora. Sve ocjene i analize, pa i ova Vrhovnog štaba, bile su složne u tome da se borački sastav ponajmanje može kriviti za ono što se dogodilo na Korčuli.

Rukovodeći i borački sastav Trinaeste brigade, koji se povukao sa Korčule, primio je sve kritike i smogao snage da prizna i uvidi mnoge svoje slabosti. Korčula je bila gorko iskustvo, ali i pouka, kako za brigadu, tako i za buduće borbe na otocima.